

Для виконання останніх трьох операцій необхідно отримати письмовий дозвіл Національного банку України, а торгівля цінними паперами, депозитарна діяльність, діяльність із ведення реєстрів власників цінних паперів та управління активами підлягає також обов'язковому ліцензуванню в Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Таким чином, на фондовому ринку можна виділити три умовні напрями діяльності комерційного банку: як емітента, як інвестора та як професійного його учасника.

На нашу думку, найбільш доцільними інструментами інвестування для українських банків можуть стати процентні та кредитні деривативи. Як показав аналіз світових ринків деривативів, наразі дані фінансові інструменти найбільш активно використовуються банківськими установами зарубіжних країн. В Україні банкам також доцільно використовувати процентні деривативи, оскільки торгівля даними цінними паперами може принести значні доходи за умови вірного передбачення флуктуації цін на активи. Перспективними напрямками інвестування для українських банків є ф'ючерси та опціони, а також іпотечні деривативи.

Серед найбільш поширених операцій комерційних банків з цінними паперами є операції з переказними векселями, що виставляються постачальниками товарів на покупців. За врахування векселів банки утримують дисконтний відсоток, тобто купують вексель номіналом, скажімо, 100 грошових одиниць – за 99, що приблизно відповідає ставці короткострокового кредитування, а також різні комісійні збори (індосамент і т. п.). Операції врахування векселів найбільш поширені у Франції та Італії, де вони й виникли. У США і Великобританії популярні операції з акцептованими банками переказними векселями, або як їх ще називають, банківськими акцептами.

Ще одним способом, подібним до банківського кредитування, є операція купівлі цінних паперів з умовою зворотного викупу, або "РЕПО". До цієї операції вдаються, як правило, для короткострокового кредитування у випадку, якщо підприємство очікує найближчим часом надходження вільних коштів, а продавати цінні папери не бажає, очікуючи одержання по цих паперах більшого доходу, ніж відсотки за кредит. Суть операції полягає в тому, що банк купує папери за ціною, трохи нижчою за сформовану в цей момент на ринку, і продає їх потім за ціною, трохи вищою, ніж при купівлі. Різниця в цінах забезпечує банку доходи, однак вони нижчі за ставку короткострокового кредитування. Вигода операції для банку полягає в тому, що він, купуючи цінні папери за ціною нижче ринкової, страхує себе від можливої несприятливої зміни процентних ставок. Кредитні ризики в таких операціях майже цілком відсутні, а клієнт отримує грошові кошти так само, як кредит.

Загалом операції з цінними паперами неможливо відокремити від інших операцій, які проводить комерційний банк, та будь-яка кредитна установа. Ці операції дуже пов'язані з безготівковим обігом, з проведенням кредитних операцій та іншими видами операцій.

1. Брітченко О.М. Роль комерційних банків в розбудові фондового ринку // Вісник НБУ.-2005.-№4.- С. 2.; 2. Івашук Н. Управління портфелем цінних паперів комерційного банку // Регіональна економіка.-2006.-№3.-С.197.; 3. Костюченко О.А. Банківське право: Банківська система. Національний банк. Комерційні банки. Розрахунки і кредитування. Ринки цінних паперів. Національне валютне законодавство. Банківські зарубіжних країн. Інститут банківської таємниці: Підручник.-3-тє вид.-К.: Видавництво А.С.К., 2003.-928 с.; 4. Тиркало Р.І., Кравчук І.С. Банківські операції з цінними паперами: Монографія. – Тернопіль:Карт-бланш, 2004.- 211с. – С. 93; 5. Циганов С.А. Особливості функціонування комерційних банків на ринку цінних паперів // Фінанси України.-2000.-№6.-С.123-124.; 6. Яценюк А. Фондовий ринок України: проблеми та перспективи розвитку // Вісник НБУ.-№11.-2004.-С.5.

Надійшла до редколегії 09.11.2007

О.О. Кривцов, асп.

МЕХАНІЗМ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ, СУПЕРЕЧНОСТІ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

В статті розглянуті суперечності реалізації механізму оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

The article deals contradictions of the developing taxation of physical persons mechanism in Ukraine.

Діяльність суб'єктів господарювання як елементів економічної системи в ринковій економіці неможлива без певного втручання держави. Економічні відносини між державою та іншими суб'єктами економічної системи спрямовані на забезпечення існування та ефективного функціонування один одного. Отже, в умовах ринкової економіки одним з основних джерел формування фінансових ресурсів, що забезпечують існування держави стає частина валового внутрішнього продукту мобілізованої шляхом використання широкого спектру елементів податкової системи. Досить складні відносини в даному випадку виникають між державою та домогосподарствами або фізичними особами. Однією з форм прояву таких відносин є відносини пов'язані з мобілізацією в бюджет країни частини ВВП шляхом оподаткування доходів фізичних осіб.

Податок з доходів фізичних осіб виступає об'єктивно-історичним явищем в системі економічних відносин але виконання ним регулюючої та фіскальної функцій неможливі без ефективного механізму, за допомогою якого будуються взаємовідносини між державою та громадянами. Таким чином, актуальність цієї статті полягає в висвітленні проблем на шляху будування ефективного механізму оподаткування доходів фізичних осіб в умовах сучасної податкової політики країни.

Проблеми оподаткування доходів фізичних осіб знайшли своє відображення в працях багатьох відомих економістів. Так, зокрема, особливості оподаткування фізичних осіб розглядали представники різних шкіл та напрямів: А. Сміт, Д. Рікардо, У. Петті, Дж. Мілль, Н. Калдор, К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю.

Метою цієї статті є розгляд питання сучасного оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, виявлення суперечностей реалізації механізму оподаткування та причин, що призводять до перекошення внутрішньої сутності податку та функцій покладених на нього.

Механізм оподаткування доходів фізичних осіб з урахуванням загального визначення механізму фінансової системи можна представити як сукупність податкових методів і форм, інструментів та важелів впливу на податкові відносини, що виникають з приводу вилучення та використання державою частини доходів фізичних осіб (домогосподарств). Разом з податковою політикою механізм оподаткування доходів фізичних осіб відображає суб'єктивну діяльність держави, що пов'язана з податком з доходів фізичних осіб як з економічною категорією, тому його роль полягає в тому, що у взаємозв'язку з податковою політикою він повинен забезпечити реалізацію функцій податку.

Отже, дія механізму повинна бути направлена на забезпечення:

1) реалізації сутності та функцій податку (у взаємодії з політикою оподаткування доходів фізичних осіб);

2) реалізації цілей політики оподаткування доходів фізичних осіб;

3) ефективне функціонування структурної організації оподаткування доходів фізичних осіб.

З іншого боку ефективність реалізації механізму безпосередньо пов'язана з певними особливостями економічного середовища в якому формуються відносини оподаткування доходів фізичних осіб. Тому, на наш погляд, суперечності реалізації механізму слід розглядати в контексті:

1) типу економіки в якій забезпечується функціонування податку;

2) макроекономічної ситуації країни;

3) впливу сектору тіньової економіки країни на реалізацію механізму;

4) впливу функціонування інших елементів податкової системи;

6) ефективності структурної організації оподаткування доходів фізичних осіб;

7) напрямів реформування податку з доходів фізичних осіб.

Розглядаючи зазначене питання слід враховувати особливості економічної системи України, що є одним з основних чинників, який впливає на характер завдань податкової політики та реалізації механізму оподаткування доходів фізичних осіб.

Перехід України від однієї економічної системи до іншої (ринкової економіки), який отримав назву в вітчизняній економічній літературі "інверсійний тип ринкового трансформування" (формування ринкової системи в умовах індустріального суспільства) [1] – супроводжується не лише формуванням певних суб'єктів ринкової економіки, первісним нагромадженням капіталу, перебудуванням економіки, а в тому числі зміною політичної системи, створенням демократичних інституцій та багатьма іншими чинниками.

Незважаючи на те, що Рада Міністрів Європейського Союзу 21 грудня 2005 р. офіційно визнала Україну країною з ринковою економікою, а 17 лютого 2006 р. цей статус визнано США, про що було зазначено Кабінетом міністрів України підсумовуючи результати соціально-економічного розвитку за I квартал 2006 року [2], в економіці України до цього часу залишаються певні явища, що скоріше характеризують її як країну з перехідною, а не ринковою економікою. Тому в сучасних умовах незалежно від організації механізму оподаткування доходів фізичних осіб його реалізація відразу з його введенням не зможе забезпечити такої ефективності як дія навіть такого ж механізму в будь-якій іншій країні з розвинутою ринковою економікою.

Тобто, проблема суперечностей механізму оподаткування доходів фізичних осіб в Україні є комплексною проблемою і її вирішення залежить не лише від ступеню злагодженості роботи його елементів та правильності вибору напрямів і точності реалізації податкової політики, але й від стану трансформації економічної системи країни в ринкову систему, від сформованості демократичних інституцій (в т.ч. приватної власності), сформованості політичної системи.

Незважаючи на індикативну роль в умовах перехідної економіки, що характеризуються низьким рівнем життя населення та низькою суспільною продуктивністю, механізм оподаткування доходів фізичних осіб знаходиться в певних обмеженнях щодо реалізації в повній мірі фіскальної та регулюючої ролі податку. Лише з від-

працюванням стратегії поступового удосконалення механізму оподаткування з одночасним поступовим удосконаленням ринкових інституцій, досягненням стратегічних цілей економічної та бюджетно-податкової політики можливо забезпечити функціонування податку з доходів фізичних осіб, як елемента податкової системи в економіці ринкового типу.

Отже певний механізм оподаткування доходів фізичних осіб повинен відповідати певному трансформаційному соціально-економічному стану країни, забезпечувати уникнення певних кризових явищ, що можуть негативно вплинути на подальше його удосконалення.

З економічної точки зору податок з доходів фізичних осіб, як прямий податок в економічній літературі розглядається як один з факторів впливу на макроекономічну ситуацію. Зазначений вплив, зокрема, досліджувався засновником сучасної макроекономічної теорії Дж.М. Кейнсом. Він вказував, що "...якщо податкова політика використовує податок з доходів фізичних осіб як інструмент, за допомогою якого повинно бути досягнуто більш справедливий розподіл доходів, вона буде, звичайно здійснювати ще сильніший вплив на збільшення к здатності споживання" [3]. Представники класичної школи також розглядали питання оподаткування доходів фізичних осіб. Вітчизняний вчений Соколовська А.М. досліджуючи питання державного регулювання економіки з використанням податків дійшла висновку, що "...податки не є досконалим знаряддям державного регулювання економіки. Тому податкова система має будуватись так, щоб, виконуючи основну функцію – фіскальну, податки, принаймні, не заважали розвитку економіки, не гальмували підприємницької ініціативи та економічному зростанню" [4].

З іншого боку податок з доходів фізичних осіб є одним з взаємозв'язків між суб'єктами ринкової економіки (в даному випадку між Державою та Домогосподарствами) в кругообігу ресурсів, продуктів і доходів, що вказує на економічний взаємозв'язок між величиною податку та, принаймні величиною виробленого доходу. При певному обсязі концентрації ВВП загальний обсяг надходжень з податку з доходів фізичних осіб до бюджету буде залежати від обсягу виробленого ВВП. Зазначене дозволяє зробити висновок, що ефективність оподаткування доходів фізичних осіб з точки зору обсягів надходжень до бюджету залежить від стану розвиненості ринкової економіки та повинно досліджуватись з урахуванням певних макропоказників. Враховуючи триваючий процес трансформації економічної системи України в бік створення ринкової економіки, а також певні негативні економічні явища, що виникли під час обрання Україною незалежності, зокрема, спад виробництва, постає актуальне питання у вирішенні збільшення надходжень до бюджету з податку з доходів фізичних осіб саме з розвитком економіки країни. Як одну з особливостей формування доходів фізичних осіб в Україні вчений-економіст Геєць В.М. вказує на "взаємозв'язок низького рівня заощаджень населення і інвестицій, низького темпу нагромадження капіталу, низької суспільної продуктивності та низького рівня доходів" [1], що відповідно не може не відбиватися на обсягах надходжень до бюджету податку з доходів фізичних осіб.

З економічної точки зору визначення державою основних принципів політики оподаткування повинно вперш за все ґрунтуватись на досягненні соціально-економічного розвитку. Як і будь-яким іншим фінансовим відносинам ринкової економіки, податкові відносини, що виникають між домогосподарствами (громадянами) та державою властиві фінансові протиріччя, які можливо збалансувати шляхом установаження оптима-

льних пропорцій розподілу ВВП та забезпечення постійного одночасного зростання доходів кожного з суб'єктів. Як зазначає відомий економіст Людвіг Ерхард "Більш простіше надати кожному по крупнішому куску від пирога, що збільшується, ніж отримати вигоду від суперечок про розподіл невеликого пирога оскільки кожна вигода повинна бути компенсована будь-якою іншою невигодою" [5].

Іншими словами в економічних умовах, що не забезпечують зростання ВВП, механізм оподаткування втрачає здатність щодо оптимального розподілу ВВП, призводить до загострення суперечностей між державою та домогосподарствами (громадянами) та перетворюється в механізм руйнації.

Одним з завдань політики оподаткування доходів фізичних осіб, що повинно ефективно реалізовуватись через механізм оподаткування є реалізація функції перерозподілу доходів населення. Нерівність доходів населення характеризується показниками децильного коефіцієнту та індексу Джині.

Про стан матеріальної забезпеченості населення більш точно характеризують показники витрат, ніж доходів, (які населення схильно приховувати), Міністерством статистики України діаграма розподілу врахована як фактична диференціація населення за рівнем добробуту.

За даними Міністерства статистики України співвідношення сукупних витрат 10 % найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів), має тенденцію до збільшення. В 2004 році таке співвідношення складало 6,9, в 2005 році – 7, в 2006 році – 7,1. Також має місце відповідне збільшення індексу Джині з 0,29 до в 2005 році 0,299.

Незважаючи на реалізацію певних заходів щодо підвищення доходів населення в 2005-2006рр., зменшення нерівності розподілу витрат (доходів) населення не відбулося. Індекс Джині по сукупних витратах збільшився з 0,299 у 2005р. до 0,302 у 2006р. [6].

З іншого боку, якщо порівнювати відповідні дані з даними країн ринкової економіки, наприклад, в США в 2001 році індекс Джині складав 0,426, Франції – 0,327, Швеції – 0,250, Японії – 0,249 [7] то можна зробити висновки, що показники індекса Джині в Україні відповідають країнам з розвинутою ринковою економікою. Але нами не враховується характер перерозподілу доходів в Україні. Тобто, в даному випадку на наш погляд значущий показник для представлення об'єктивної картини слід враховувати в поєднанні з іншими показниками. Зокрема, за даними Міністерства статистики України в результаті проведеного дослідження в Україні в 2006 році частка населення із середньодушовими сукупними витратами у місяць нижче прожиткового мінімуму складала 51 %, кожні дві особи з п'яти, рівень життя яких нижче прожиткового мінімуму – це працюючі (загалом – 45 % з цієї групи), кожна п'ята непрацююча особа – пенсіонер (відповідно 48 %), кожна четверта особа – дитина до 18 років (64 %) [8].

За розрахунками, здійсненими Інститутом демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України на основі матеріалів Держкомстату України, рівень бідності в Україні у 2006р. у порівнянні з 2005р. збільшився на 1 в.п. і становив 28,1 %. У стані бідності перебувало кожне третє домогосподарство з дітьми та кожне третє домогосподарство без дітей, у складі якого був хоча б один безробітний, кожне п'яте домогосподарство, яке складається лише з осіб пенсійного віку, кожне сьоме домогосподарство з осіб лише працездатного віку [8]. В порівнянні наприклад з даними рівня бідності в США, то в 2001 році цей показник складав 11,7 % [7].

Невисокий рівень доходів, що отримується переважною частиною громадян характеризується також структурою споживчих витрат, що здійснюється домогосподарствами в Україні. "Найбільш вагомою статтею сукупних витрат домогосподарств продовжують залишатися витрати на харчування (включаючи харчування поза домом). В порівнянні з 2005р. частка цих витрат зменшилася на 3 в.п. і склала в 2006 році 55 %. На купівлю непродовольчих товарів та послуг (без витрат на харчування поза домом) домогосподарства направляли третину усіх сукупних витрат, що на 3 в.п. більше, ніж у попередньому році." [8]. В порівнянні, наприклад, зі складом споживчих витрат в США в 2002 році 29 % доходів громадяни витратили на товари короткотермінового використання, 12 % – на товари тривалого використання та 59 % на послуги [7]. З одного боку наведені показники характеризують рівень добробуту населення України, але з іншого ці показники більш об'єктивно вказують на обсяги бази оподаткування доходом фізичних осіб та на характер податкових відносин між державою та домогосподарствами України з перерозподілу доходу шляхом оподаткування.

Наведене свідчить, що механізм оподаткування доходів фізичних осіб наврядчи може виконати функцію податку щодо ефективного перерозподілу доходів фізичних осіб при рівнях доходів, що отримується переважною частиною громадян в Україні.

Також, однією з негативних рис економіки України яка впливає на ефективність механізму оподаткування доходів фізичних осіб є її висока тінізація. Досліджуючи проблеми оподаткування доходів фізичних осіб Фролова Н.Б. зазначає, що за оцінками експертів МВФ тіньова економіка України становить 44 % реального сектору економіки, внаслідок чого бюджет України на сьогодні недоотримує значну суму надходжень податку з доходів [9]. Для порівняння, що наводяться Світовим Банком в 2000 році рівень тіньової економіки в Україні складав 52,2 %, Росія – 46,1 %, Беларусь – 48,1, Данія - 18,2 %, Бельгія – 23,2 %, Польща – 27,6 % [10]. Тіньова економіка в Україні за дослідженнями вітчизняного економіста Дьяченка Я.Я. є наслідком недосконалої системи державного управління та породженими нею властивостями структури кадрів старої системи, державної "зарегульованості" підприємництва, економічної злочинності, безкарності кримінальної діяльності, незахищеності громадян і господарюючих суб'єктів, неефективної цінової політики, довготривалого використання високого податкового навантаження, відсутності дієвих наукових розробок детінізації економіки та нерадикального практичного використання напрацьованих форм і методів [11]. Отже проблема забезпечення механізму ефективного функціонування податку з доходів фізичних осіб, оподаткування "тіньових" доходів, є комплексною проблемою, що не може бути розв'язана лише удосконаленням його певних важелів.

Вищевикладені економічні проблеми (недостатній рівень виробництва, невисокий рівень доходів переважної кількості населення країни, великий сектор тіньової економіки) є основними факторами, що впливають на забезпечення ефективного функціонування податку з доходів фізичних осіб. З іншого боку, якщо важелі механізму оподаткування фізичних осіб не є вирішальними з приводу покращення економічного стану країни, то це не означає, що його дія не може негативно впливати та замість сприяння забезпеченню податком його функцій і виконанню завдань податкової політики переключувати їх сутність та роль.

Аналізуючи механізм оподаткування доходів фізичних осіб, впроваджений в Україні з 2003 року у порів-

нянні з попереднім механізмом Соколовська А.М. вказує, що "запровадження пропорційного податку на доходи фізичних осіб є важливим заходом, спрямованим на розв'язання низки економічних і соціальних проблем" [4]. Також, нею позитивно оцінюється підвищення неоподаткованого мінімуму громадян, застосування якого прирівнюється до надання соціальної пільги платникам з низьким рівнем доходів, поступове підвищення податкової соціальної пільги, введення такого важеля як податковий кредит. Ці доповнення спрямовані на підвищення соціальної справедливості пропорційного податку на доходи фізичних осіб, його використання як інструмента перерозподілу доходів, соціальної підтримки малозабезпечених громадян [4].

Існує також і інша думка в деяких питаннях щодо переваг запровадженого механізму оподаткування доходів фізичних осіб. Зокрема, розглядаючи питання удосконалення механізму оподаткування з доходів фізичних осіб в своїй праці "Пропорційний податок з доходів: особливості та досвід використання" [9] Фролова Н.Б. зазначає, що в умовах прогресивної ставки оподаткування в 2003 році за максимальними ставками 30 % та 40 % сплачувало лише 16 % найманих працівників, тому зменшення податкової ставки не спричинило значного полегшення податкового навантаження для основної маси платників. Російським економістом Смірною Є.Є. було проведено дослідження стосовно прожиткового мінімуму. В своєму аналізі вона дійшла висновку, що встановлюючи стандартні податкові відрахування у розмірі прожиткового мінімуму, держава сприяє зниженню податкового навантаження на малозабезпечені верстви населення та виводу з "тіні" заробітних плат багатьох організацій [12]. Безперечно, що перехід від мінімального неоподаткованого мінімуму, що був значно нижче прожиткового мінімуму, до податкової соціальної пільги є значним кроком для вдосконалення механізму оподаткування доходів фізичних осіб. Також напевно впровадження неоподаткованого мінімуму на рівні прожиткового мінімуму звільнило б від оподаткування значну кількість населення враховуючи низький рівень доходів, що ними отримуються і, звичайно, призвело б до зменшення надходжень до бюджету. Але наврядчи можна вважати, що оподаткування прожиткового мінімуму, який за своєю сутністю є тим доходом громадянина, що забезпечує його фізичне існування, позитивно вплине на бажання платника сплачувати такий податок. Також, наврядчи це сприяє соціальній політиці в Україні, результатом якої є скорочення чисельності населення та зменшення кількості суб'єктів оподаткування.

Однією з умов введення пропорційної ставки оподаткування було запровадження певних інструментів спрямованих на розширення бази оподаткування (в залежності від джерела доходів платників – оподаткування доходів від дивідендів та роялті, оподаткування спадщини, оподаткування подарунків). Однак, при його удосконаленні та введенні так і залишилися невирішеними наступні питання, що стосуються як критерію справедливості так і критерію перерозподілу доходів громадян:

- 1) введення розміру податкової соціальної пільги для всього населення, який би дорівнював прожитковому мінімуму громадян;
- 2) не забезпечено справедливий розподіл податкового тягаря в залежності від рівня доходів населення;
- 3) залишився невідпрацьованим механізм оподаткування спадщини та подарунків;
- 4) при введенні меншої податкової ставки для інвестиційних доходів не враховано, що інвестиційні доходи отримуються саме більш заможними верствами населення.

Незважаючи на введення додаткових інструментів в механізм оподаткування доходів фізичних осіб та розширення бази оподаткування доходів фізичних осіб в законодавчо-правовому полі, найбільша та основна питома вага надходжень в структурі надходжень податку з доходів фізичних осіб були та залишаються доходи, що отримуються населенням як заробітна плата.

Податок з доходів фізичних осіб є також елементом податкової системи України, тому механізм оподаткування повинен забезпечити ефективне функціонування податку в тому числі, як складової цієї системи. Отже інше питання на якому ми зупинимось це суперечності, що виникають у взаємодії з механізмом спрощеної системи оподаткування. Тінізацію доходів громадян в Україні Світовий Банк класифікує як доходи, що отримуються незаконним шляхом (заниження об'єкту оподаткування при декларуванні або неподання декларацій про отриманий дохід) та законним шляхом (в зв'язку з використанням підприємцями спрощеної системи оподаткування) [10]. Спрощена система оподаткування в Україні є одним з заходів щодо стимулювання розвитку підприємницької діяльності. Станом на 01.01.2006р. в Україні нараховується 1940,6 тис. фізичних осіб – підприємців. Не вписується в систему податків спрощене оподаткування, що підтримується багатьма бізнесменами, народними депутатами, вченими і проти якого цілком обгрунтовано виступає Міністерство фінансів України. Спрощене оподаткування широко використовується для переведення у готівку і відмивання коштів, проведення інших протизаконних та фіктивних операцій висловлює свою думку вітчизняний економіст Ревун В.І. [14]. Зазначене також приводиться в Звіті Світового Банку: "Уникнення оподаткування (яке дозволяється законом, на відміну від ухилення) відбувається переважно внаслідок використання (та зловживання) ССО. В Україні широко застосовується практика використання ССО для уникнення сплати ПДФО і внесків із фонду заробітної плати. Найбільш яскравим прикладом такої практики є випадки, коли працівник (або потенційний працівник) погоджується надати підприємству ті чи інші послуги і для цього реєструється в ССО як "консультант", хоча насправді він/вона є (буде) штатним співробітником цього підприємства. Інакше кажучи, цей "консультант", виконуючи такі ж функції, як і інші працівники підприємства, отримує в податкових органах інший статус (тобто статус суб'єкта підприємницької діяльності (СПД) – фізичної особи в рамках ССО), який дозволяє йому сплачувати набагато менші податки. Наприклад, візьмімо СПД – фізичну особу з оборотом у 119 000 грн. Якщо ця сума є річним оподатковуваним доходом, працівник має сплачувати звичайний податок на доходи фізичних осіб у розмірі 15 470 грн.; максимальна ж податкова ставка у ССО – 200 грн./місяць, або 2 400 грн. на рік." [10].

На неефективність діючої спрощеної системи оподаткування вказує збільшення кількості платників єдиного податку при зменшенні податкових надходжень.

Сплата податку на умовах спрощеної системи оподаткування, як надходжень з оподаткування доходів фізичних осіб фактично не відіграє значної ролі щодо наповнення бюджету. Також згідно з аналізом Світового Банку спостерігається горизонтальна несправедливість між особами з однаковим рівнем доходу, які працюють у формальному оподаткованому секторі, та особами, які працюють у неоподаткованому секторі; міжплатниками, які можуть сплачувати податки за спрощеною системою оподаткування (а отже, не сплачують звичайних внесків із фонду заробітної плати), й рештою, а також між тими, хто ухиляється від сплати податків і хто цього не робить. За аналогічним сценарієм соціальні

внески також спричиняють вертикальну несправедливість – між особами з більшим доходом, який оподатковується за спрощеною системою, та особами з меншим доходом, з яких роботодавець утримує 40 % заробітної плати. Горизонтальна та вертикальна несправедливість є шкідливою для платників податків і підриває стабільність податкової системи країни [10].

Однак, з іншого боку слід враховувати економічний зміст спрощеної системи оподаткування, його взаємозв'язок з іншими чинниками економічної системи та пов'язаними з його використанням інших джерел надходжень до бюджету. Зокрема, слід враховувати та аналізувати створення нових робочих місць, використання спрощеної системи підприємцями, які здійснюють діяльність в малопробиткових видах діяльності.

На наш погляд проблема функціонування спрощеної системи оподаткування полягає в даному випадку не в її існуванні, а у відсутності ефективного механізму який би перешкоджав використовувати цю систему для відмивання коштів, тобто як інструмент для отримання тінювих доходів. Одна з актуальних проблем тут полягає у відсутності чіткого механізму "переходу" платників до звичайної податкової системи (за винятком, звичайно, випадків, коли вони перевищують встановлені пороги). У багатьох країнах тривалість участі платників податків у спрощеній системі обмежується певною кількістю років, навіть якщо вони задовольняють офіційним вимогам. Отже спрощена система оподаткування потребує реформування.

Об'єктивною потребою при удосконаленні механізму податку з доходів фізичних осіб виникає аналіз його реалізації, можливість запровадження більш ефективних методів, інструментів та важелів шляхом реформування. На даний час урядом країни схвалена концепція реформування податкової служби та розроблений проєкт Податкового кодексу України. Основні напрями реформування податку з доходів фізичних осіб, передбачені Концепцією реформування податкової системи і направлені на:

- ✓ реалізацію принципів пробиткового оподаткування, характерних для соціальних держав;
- ✓ розширення бази оподаткування за рахунок стягнення податку з усіх видів доходів, крім цільових, що виплачуються з державних цільових фондів, створених відповідно до закону, або одержаних як компенсація, відшкодування певних витрат;
- ✓ удосконалення системи оподаткування пасивних доходів з метою стимулювання інвестиційної діяльності;
- ✓ реалізацію заявочного принципу реєстрації самозайнятих осіб в податкових органах [15].

Також основними цілями податкової політики щодо удосконалення податкової системи та, зокрема, оподаткування доходів фізичних осіб є забезпечення справедливого підходу до всіх категорій платників податків, зменшення втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання та усунення всіх перешкод для розвитку їх господарської діяльності, а також створення умов для подальшої інтеграції України у світове співтовариство [16].

Однак, виходячи зі змісту проєкту Податкового кодексу механізм оподаткування доходів фізичних осіб суттєвих змін не набув за виключенням удосконалення податкового регулювання, яким вирішено проблему забезпечення за допомогою санкцій сплати податку у разі виплати заробітної плати працівникам з виручки підприємства. Також було вирішено проблему адміністрування податку з доходів фізичних осіб, що отримуються ними від надання в оренду нерухомого майна. Водночас не вирішується економічна проблема щодо поглиблення розшарування населення, негативним

наслідком якого є створення невеликої чисельності більш заможного населення на фоні бідних верств населення, замість створення більшості економічно активного середнього класу, який в ринковій економіці є основним платником податку з доходів фізичних осіб. Цій проблемі не приділяється увага незважаючи на те, що саме це питання постає як одне з основних умов для інтеграції України в економічний простір ЄС.

Порівнюючи методи податкового регулювання, що впроваджені в діючому механізмі оподаткування доходів фізичних осіб та удосконалених методів в Податковому кодексі не можна дійти висновку, що відбувся рух в бік зменшення втручання держави в господарську діяльність суб'єктів господарювання (в тому числі фізичних осіб). В проєкті розширено кількість форм проведення перевірок, їх тривалість, підстави. Зазначене свідчить про можливість більш активного використання органами державної податкової служби контрольно-перевірочної діяльності замість акценту на добровільну сплату податку. При цьому введено більш жорстоку відповідальність за порушення податкового законодавства, що відбивається на значно більших розмірах штрафних санкцій, які в такому випадку за своїм характером спрямовані скоріше на наповнення бюджету замість певного стимулювання розвитку господарської діяльності господарюючих суб'єктів та запобігання уникнення оподаткування.

Акцент на контрольно-перевірочну роботу було зроблено Головою ДПА України Брезвіним А.І. в інтерв'ю наданому кореспонденту журналу Вісник податкової служби України: "Ураховуючи колосальні втрати бюджету нашої країни від тінювої діяльності, боротьба з таким явищем набуває першочергового значення для державної податкової служби. Тільки з початку 2007 року податківцями припинено діяльність 131 конвертаційного центру. Донараховано 189 млн. грн., з яких уже стягнуто 36 млн. грн. Накладено арешт на товарно-матеріальні цінності та грошові ресурси на суму понад 28,8 млн. грн. Зважте, що ці результати роботи податкової служби по боротьбі з тінювою економікою – не сухі цифри. Від них безпосередньо залежать добробут і забезпеченість пенсіонерів, інвалідів, вчителів, лікарів. Злочини, викриті у сфері оподаткування, свідчать про те, які величезні суми недоотримує бюджет унаслідок тінювих обороток" [17]

Підсумовуючи зазначене можливо зробити наступні висновки.

Однією з основних причин незабезпечення механізмом оподаткування доходів фізичних осіб прояву податку з урахуванням його об'єктивних природних функцій, є явища притаманні перехідній економіці: низький рівень продуктивності праці, низька платоспроможність населення, низький рівень доходів, що отримується переважною кількістю населення, висока тінізація економіки, несформованість інституцій відповідаючих умовам ринкової економіки, політична нестабільність.

Зазначені умови та тривала неефективна бюджетно-податкова політика, яка використовувалась урядом країни, орієнтована на досягнення "сьогодених" цілей, вплинули на характер формування доходів фізичних осіб, використання підприємствами виплат тінювої заробітної плати своїм працівникам, на структурні зміни підприємств з метою зменшення податкового тиску на доход, що ними отримується (вивод працівників за штат підприємства і оформлення їх як підприємців – платників спрощеної системи оподаткування). Неефективна соціальна політика уряду у взаємодії з механізмом оподаткування доходів фізичних осіб, що не забезпечує рівність переросподілу доходів, сприяють скороченню

кількості населення країни, та відповідно зменшують чисельність суб'єктів оподаткування. Зазначений механізм не забезпечує в повному обсязі принципи справедливості, економічної доцільності та платоспроможності, та, таким чином, не сприяє створенню середніх верств населення, як основного платника податку в умовах ринкової економіки.

Отже, на наш погляд вирішення проблеми ефективності механізму оподаткування доходів фізичних осіб можливо вирішити лише використовуючи комплексний підхід щодо удосконалення як певних економічних чинників з метою підвищення добробуту населення, удосконалення демократичних інституцій в умовах стабільної політичної системи та бюджетно-податкової політики спрямованої на досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни. При вирішенні питань реалізації механізму оподаткування доходів фізичних осіб обов'язково слід врахувати його дію в поєднанні з дією інших податкових механізмів, впливу всіх суттєвих факторів на структуру доходу, як економічної категорії в кругообігу суб'єктів ринкової економіки. Також необхідно умоово ефективного податкового механізму є аналіз його внутрішніх взаємозв'язків між методами, формами та важелями впливу, відповідність їх дії стратегічним цілям податкової політики фінансовій

та економічній сутності податку, що відповідно повинно бути враховано в проекті Податкового Кодексу України.

1. Перехідна економіка: Підручник за редакцією В.М. Гейця. – К.: Вища шк., 2003;
2. Постанова КМУ від 25.05.2006р. №733 "Про підсумки соціально-економічного розвитку України у I кварталі 2006 року";
3. <http://orel.rsl.ru/nettext/economic> Дж. М. Кейнс "Загальна теорія зайнятості, процента і грошей";
4. Соколовська А.М. "Податкова система держави: теорія і практика становлення" – К.: Знання-Прес, 2004;
5. <http://orel.rsl.ru/nettext/economic/erhard> Людвіг Ерхард "Добробут для всіх";
6. <http://www.ukrstat.gov.ua> – Нерівність розподілу сукупних витрат за децильними (10 %-ми) групами населення у 2004-2006рр.;
7. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. "Економікс: принципи, проблеми і політика", М: Инфа-М, 2006;
8. <http://www.ukrstat.gov.ua> соціально-економічне становище домогосподарств України у 2006 році;
9. Н.Б.Фролова Пропорційний податок з доходів: особливості та досвід використання. // Фінанси України 2005 №10 – с. 34;
10. Звіт Світового Банку №36671-UA від 14.09.2006р. "Створення фискального простору для економічного зростання. Огляд державних фінансів України".
11. "Детінізація доходів у системі фінансового механізму розв'язання проблем бюджетної політики" Наукові праці НДФ випуск 2 (35), 2006;
12. Е.Е. Смирнова "Налоговые вычеты по налогу на доходы физических лиц" // Финансы 2003 №3;
13. А.І. Крисоватий, А.Я. Кизима "Податковий менеджмент: навчальний посібник" Тернопіль: Карт-Бланш, 2004;
14. В.І. Ревун Про реформування й модернізацію податкової системи // Фінанси України 2006 №6 – с.27;
15. <http://www.minfin.gov.ua> Тези виступу щодо вдосконалення податку з доходів фізичних осіб в рамках прийняття Податкового кодексу України;
16. Наталія Фліссак "Положення Податкового кодексу базуватимуться на Концепції реформування податкової системи України" Вісник податкової служби України березень 2007 року №11 (с. 10-12);
17. "Анатолій Брезвін: "Ми прагнемо порозуміння та консолідації з платниками податків..." // Вісник податкової служби України травень 2007 року №20 (стор.3).

Надійшла до редколегії 08.11.2007

Т.Я. Продан, асп.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ

Розглянуто напрями розвитку теорії грошей та вплив на формування механізму регулювання грошового обігу в Україні.

The article examines the directions of the development of money theory and the influence on the formation of mechanism of money regulation in Ukraine.

Теорія грошей, як відомо, має багатовікову історію, і деякі дослідники знаходять її витoki ще в працях античних філософів – Аристотеля, Платона, Ксенофонта. Ідеї Аристотеля щодо визначення суті та функцій грошей, їхнього місця в системі економічних зв'язків, пройшовши довгий еволюційний шлях набули подальшого розвитку в одній з найдавніших економічних теорій, що сформувалась ще в XVI-XVII ст. – кількісній теорії грошей. В економічній науці визнаний той факт, що "методологічні принципи вказаної теорії впродовж понад трьох століть домінують у системі наукових знань з питань грошових відносин. Вони багато в чому визначають зміст історичного розвитку теорії грошових відносин, у тому числі і її сучасних напрямків" [1, с. 15].

Поштовхом до появи кількісної теорії грошей вважається широко відома в економічній історії "революція цін" у XVI ст. у Європі. Засновники теорії (Ж. Боден, Ш. Монтеск'є, Д. Юм) намагались довести, що вона викликана припливом золота та срібла з Америки. На їх думку, встановлення цін товарів і визначення вартості грошей здійснюється тоді, коли стикаються маса грошей з масою товарів. У результаті вартість грошей ставала обернено пропорційною, а рівень товарних цін прямо пропорційним кількості грошей. Тому висновок: чим більша кількість грошей, тим вищі ціни і менша купівельна спроможність грошей.

Однак класична теорія раннього періоду страждала, як правило, спрощеним розумінням взаємозв'язку цих факторів. Дж. Локк і Д. Юм стверджували, що рівень цін цілком і повністю визначається кількістю грошей,

причому їх зміни здійснюються строго пропорційно. Д. Юм у праці "Про гроші" (1750 р.) обґрунтував при цьому так званий "постулат однорідності", згідно з яким подвоєння кількості грошей призводить до подвоєння абсолютного рівня цін, але не впливає на відносні пропорції обміну (відносні ціни) товарів [13, с.100]. В основі цього лежить розуміння грошей тільки як масштабу цін і засобу обігу. Але тоді вони стають усього лише "мастилом" економічного механізму, "вуаллю" реальних економічних процесів, оскільки відносні ціни визначаються негрошовими факторами.

В результаті гроші стають нейтральним елементом економічної системи. Хоч треба відзначити, що пропорційна зміна маси грошей та цін навіть у Юма досягається поступово, через ряд перехідних періодів, протягом яких можливий певний вплив на промисловість [13, с.86-89].

Засновники класичної політичної економії вважали, що вартість золота і срібла визначається витратами праці на їх виготовлення. І все ж Д. Рікардо водночас стверджував, що кількість грошей також може вплинути на їх вартість і ціни товарів, тобто розумів, що протягом окремих проміжків часу вартість грошової одиниці змінюється залежно від зміни кількості грошових одиниць.

Принципи кількісної теорії сповідував і Дж.С. Мілль, який підкреслював, що "при інших рівних умовах вартість грошей змінюється обернено пропорційно кількості грошей: будь-яке збільшення кількості знижує їх вартість, а будь-яке зменшення збільшує її в абсолютно однаковій пропорції" [5, с.240-241]. Така позиція складалась у представників класичної школи під впливом до-